

Ki mondta az első szót a jövőről,
a derüset, a szemén át
meggyőzöt, szívmenengetőt:
lehet remény,
mást is rejt a világ,
mint amit mutatott először.
Az első fűszoknya övén
az első ráhímzett virág.

(Illyés Gyula:
Ditirambus a nőkhöz)

ELŐSZÓ

Vannak népművészetükről (viseletükről, fazekasságukról, építészetükről stb.) híres tájegységek, más vidékeket gazdag népköltészetük tett ismertté, a nyelvjárások közül is kitűnnek egyesek színes szókinccsükkel, archaikus nyelvtanukkal, fordulatos kifejezéseikkel. Viszonylag ritka, hogy mindezek a feltűnő értékek: megőrzött hagyományok és a hagyományokhoz méltó újítások egyetlen tájegységen belül összegeződjenek. Ilyen ritka kivételnek tekinthető Kalotaszeg.

És ha már a különféle, nyelvi és népművészeti jelenségek együtt élnek, ugyanannak a közösségnek az alkotásaként, jogosan merül föl az igény, hogy ne csak külön-külön, egymástól elszigetelve vizsgáljuk meg őket, hanem egymással való kapcsolatukban is. Ez az igény abból is adódik, hogy a nyelvet és különösképpen a szókinccset nem is lehet másképpen leírni, elemezni, mint azzal a valóságterülettel együtt, amelyet a szavak jelölnek. A nyelvtudománynak ezt a nem éppen mai keletű elvi igényét a szavak és dolgok módszerének szokás nevezni. Ehhez járul a mai tudományos kutatásnak az az alapvető törekvése, hogy még a látszólag egymástól távol eső területek, jelenségek között is keresse az összefüggéseket. Ez a törekvés vezetett el napjaink új kutatási területeihez, több, ún. határtudomány körvonalazódásához. Úgy tűnik, hogy bár éppen magyar vonatkozásban szép hagyományai vannak a néprajzi és a nyelvjárási (főként terminológiai) jelenségek együttes vizsgálatának, ezek a vizsgálatok szélesebb összefüggésben tovább folytathatók.

Mindezeknek a ma már elfogadott metodológiai szempontoknak az előrebocsátásával nem szeretném azt a látszatot kelteni, hogy a nyelv vagy a nyelvjárások kutatói ezen az alapon mindenben illetékesnek tekinthetik magukat. Mint ahogy az olvasó jogosan ütközhetik meg már a cím olvastán: miért van szükség arra, hogy a népművészet egy ilyen színes jelenségcsoportját, mint a kalotaszegi hímzések, éppen a terminológia tükrében mutassa be a szerző? Az előbbiekhöz magyarázatként csak azt tehetem hozzá, hogy természetesen magukat a hímzéseket is igyekszem bemutatni, de szembesíteni szeretném őket a rájuk vonatkozó népi szókinccsel, hogy egyúttal többet tudjunk meg a kalotaszegi nyelvjárásról is. Képletesen szólva: egymás tükrében több információt tartalmazhatnak, mint külön-külön egyik vagy másik.

A könyv jellege mellett szólnom kell még azokról az indítékekről is, amelyek a témához elvezettek. A legfőbb indíték egészen szubjektív

jellegű: az, hogy Kalotaszeg nekem szülőföldem, és hogy gyermekkoromtól magam körül, magam mellett láttam a varrottásokra görnyedő nagyanyámat, édesanyámat. Ez persze önmagában még nem magyarázza meg, hogyan vált számomra kutatási témává a kalotaszegi nyelvjárás szókincese, a terület néprajza. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy több mint egy évtizeddel ezelőtt, miközben a nyelvtudomány műhelytitkaival ismerkedtem, és a kolozsvári egyetem magyar tanszékén folyó kutatómunkába bekapcsolódtam, az éppen folyamatban lévő tervmunkáknak megfelelően a lexikológia területén kezdtem el dolgozni. Pontosabban azon a határterületen, amelyet a lexikológia, a dialektológia és a nyelvi kölcsönhatás vizsgálata fog közre. Egy évtizedig tagja voltam annak a szűkebb körű munkaközösségnek, amely a felejthetetlen emlékü Márton Gyula professzor irányításával a mai magyar nyelv és a magyar nyelvjárások román kölcsönszavait dolgozta föl. Közben egy jóval nagyobb létszámú kutatócsoport keretében megkezdtük egy hazai magyar tájszótár anyagának gyűjtését. Így az ide vágó gazdag szakirodalom áttanulmányozásával párhuzamosan a népi szókinccsel való szinte mindennapos foglalkozás rendjén lehetőségem nyílt e munkálatok irányítóival és tapasztaltabb kollégáimmal sokoldalúan megvitatni a gyűjtés és a feldolgozás módszereit, a dialektológia és a lexikológia módszertani és elméleti problémáit.

Közben természetesen megmaradt a kapcsolatom szülőföldemmel is, és anyanyelvjárásom annyi szorgalmas és hozzáértő kutatója után engem is vonzott a feladat, hogy hozzájáruljak e vidék nyelvének mélyebb megismeréséhez. Szakmai érdeklődésemnek megfelelően ez a hozzájárulás nem lehetett más, mint a népi szókincs vizsgálata. Hogy miért éppen a hímzésre vonatkozó terminológia vizsgálata? Semmiképpen sem azért, mert a népi hímzés tette híressé ezt a vidéket, hanem mert ez az a népi foglalkozás, amely a legjellemzőbb erre a nyelvjárás-néprajzi egységre. Az adatok összegyűjtésén és feldolgozásán túlmenően megkíséreltem a népi szókincs eddig kevésbé ismert területeire is kiterjeszteni a kutatást. Ilyen új területnek tekintem többek között a nyelvjárás jelentésánál.

Említettem már, hogy Márton Gyula professzor azoknak a tanszéki munkaközösségeknek is vezetője volt, amelyekben kezdő kutatóként a legtöbbet tanultam. Nem a sablonossá vált szakmai illem indít arra, hogy a legőszintébb elismeréssel és mély hálával emlékezzem rá, akinek emberileg és szakmailag is oly sokat köszönhetek.

Mint minden nyelvjárás, néprajzi munka, ez is bizonyos értelemben kollektív alkotás, hiszen létrejöttéhez mindazok hozzájárultak, akik Kalotaszegen jártamban szívesen fogadtak, útbaigazítottak, és türelmesen válaszoltak kérdéseimre. Hogy mindennapi elfoglaltságuk, személyes gondjuk-bajuk közepette erre is szakítottak időt, megértő emberségük bizonyítéka.